

بررسی نقش دهیاری ها در دستیابی به مدیریت نوین و توسعه روستایی

کازم طالشی*^۱ نویسن اصلی^۱

۱- استادیار گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم آباد، خرم آباد، ایران

چکیده:

توسعه و مدیریت روستایی از اهمیت ویژه ای در کشورهای در حال توسعه، به مانند ایران، برخوردار است. دهیاران به عنوان مسئول دهیاری ها و چهره جدید مدیریت روستایی در ایران، نقش بسیار مهمی در توسعه و مدیریت روستاهای کشور ایفا می کنند. با توجه به تعداد، گستردگی و تنوع روستاها در ایران که در محدوده ساحلی، جلگه ای، کوهپایه ای و کوهستانی و حتی جاهای صعب العبور قرار دارند که دارای ساختارهای متنوعی از جمله ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مختلفی هستند. داشتن یک مدیریت روستایی قوی در قالب دهیاران که دارای علم مدیریتی، روانشناسی، جامع شناس و مردم شناس باشد که از ساختار مردم منطقه خود و جامعه کشور آگاهی کامل داشته باشد می تواند زمینه ساز پیشرفت روستای تحت مدیریت خود باشد. در همین زمینه مطالعه و بررسی نقش دهیاران در ساختار اجتماعی و فرهنگی روستاها از حیث فراهم سازی زمینه توسعه روستاها از اهمیت ویژه ای برخوردار است. بنابراین در این تحقیق مروری سعی شده نقش و جایگاه دهیاران در توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاها مورد بررسی قرار بگیرد. روش گردآوری اطلاعات نیز به صورت کتابخانه ای (مقالات، پایان نامه ها، کتاب ها، سایت های اینترنتی و ....) می باشد. که هدف آن ضمن بررسی نظام مدیریت روستایی بیان وظایف و عملکرد دهیاری و دهیاران در دستیابی به مدیریت نوین و توسعه روستایی و همچنین نقش و جایگاه دهیاران در توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاها مورد بررسی قرار بگیرد.

کلید واژه ها: دهیاری ها، مدیریت نوین، توسعه روستایی

Investigating the role of Islamic rural assemblies in the management of new and rural development

Kazem Taleshi^{1*} and Nooshin Osoli¹

¹ Department of Agronomy, Khorramabad branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran. *correspondence: Kazem_Taleshi@yahoo.com

Abstract

Development and management of rural areas are of special importance in developing countries, like Iran. Islamic rural assemblies as a responsible manager and a new face of rural management in Iran play a very important role in the development and management of villages in the country. Due to the number, breadth, and diversity of villages in Iran, which are in the coastal, plain, mountainous and mountainous areas, and even the harsh places that have different structures, including different economic, social and cultural structures. Having a rigorous rural management with a managerial, psychological, comprehensive, and anthropologist knowledge that fully understands the structure of the people in their region and the community can lead to the development of their own village. In this regard, the study of the role of Islamic rural assemblies in the social and cultural structure of villages is of particular importance in terms of providing rural development.

Therefore, in this review, we have tried to investigate the role and position of rural masters in social and cultural development of villages. The method of collecting information is also in the form of a library (articles, dissertations, books, websites, etc.). The aim of this study is to investigate the rural management system, expressing the tasks and functions of farmers and rural municients in achieving new management and rural development, as well as the role and position of rural masters in social and cultural development of villages.

Keyword: Islamic rural assemblies, management, new, rural development

مقدمه

با نگاهی به سیر تحولات مدیریت روستایی در ایران در سالهای قبل و بعد از انقلاب در اغلب مواقع شاهد ضعف و خلاء مدیریت روستایی در کشور بوده ایم. تشکیل شورا های اسلامی روستا و پس از آن تاسیس دهیاریها به عنوان جدیدترین سازمان در نظام مدیریت روستایی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی را می توان گام مثبتی به سوی جلب مشارکت بیشتر روستائیان در مدیریت و توسعه روستایی تلقی کرد. مدیریت محلی نوین روستایی یعنی دهیاری ها تحت نظارت مردمی مستقیم نمایندگان اهالی روستا (شوراهای اسلامی) و کنترل و سیاستگذاری دولت (بخشداری ها و فرمانداری ها) در روستای کشور نقش مدیریتی می نمایند لذا با عملکرد شایسته دهیاری ها می توان در جهت توسعه روستایی گام برداشت. امروزه بیشتر صاحب نظران توسعه به ویژه توسعه روستایی معتقدند که دستیابی به توسعه پایدار بدون مشارکت آحاد مردم ممکن نیست و بدون تردید با مشارکت مردم دوره گذار توسعه تسهیل، تسریع و کم هزینه تر می شود و "این واقعیت که برنامه ریزی متمرکز برای دستیابی به توسعه در سطح محلی مؤثر و کافی نیست، از سوی بسیاری کشورها پذیرفته شده است" (دیاس، ۱۳۶۸). البته بدین معنی نیست که نقش دولت در امر توسعه و مدیریت نادیده انگاشته شود، بلکه با همکاری و تعاون مدیریتی بین نهاد های دولت، بازار و مردم می توان به یک توسعه پایدار دست یافت. شکی نیست که بهره گیری دولت از استعدادها و توانایی های نهاد های بازار و مردم مستلزم ظرفیت سازی، فرصت سازی و ایجاد فضای قابلیت زا برای آنهاست.

بیان مسئله

توسعه روستایی ابعاد مختلف توسعه در جمع جهات عمرانی، اقتصادی، اجتماعی، طبیعی، کشاورزی، انسانی، کالبدی، گردشگری، جذب توریسم، محیط زیست و امکانات زیربنایی را در بر گیرد می گیرد.

حال می توان با شناخت و بکارگیری جنبه های مختلف و عملکرد فعلی مدیریتهای محلی جدید و هم اکنون در روستاها یعنی دهیاریها و نقش نظارتی شوراهای اسلامی روستایی به عنوان نمایندگان اهالی روستا و همچنین مشارکت روستائیان در جهت تحقق توسعه روستایی و در نهایت توسعه پایدار روستایی گام برداشت لذا جهت گیری اساسی این تحقیق پاسخ به این سوال می باشد که نقش دهیاران در دست یابی به مدیریت نوین محلی و توسعه روستایی چیست؟

پیشینه تحقیق

تحقیقات و مطالعات زیادی در خصوص مدیریت روستایی، توسعه روستایی، شوراها، دهیاری و نقش دهیاری در توسعه روستایی بخصوص در جهت کارایی و بازخورد نقش دهیاری ها در توسعه روستایی انجام گرفته است.

مدیریت یکی از ارکان اساسی در جهت پیشرفت و توسعه روستایی می باشد و گامی جهت رسیدن به سطحی از توسعه پایدار است (حیدری، ۱۳۸۸). نقش و جایگاه روستاها در فرآیند توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه ای و بین المللی و پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی، موجب توجه به توسعه روستایی گردیده است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳).

برقی و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه خود تحت عنوان ارزیابی عملکرد دهیاری هادر توسعه اقتصاد نواحی روستایی از دیدگاه ساکنین (مطالعه موردی: دهیاری دهبکری شهرستان بم) نتیجه گرفتند که اهالی ساکنین از سطح رضایت قابل قبولی در شاخص های توسعه خدمات بهداشتی، برق رسانی، خدمات درمانی، خدمات مخابراتی، فرهنگی مذهبی و مقابله با بحرانها و مخاطرات طبیعی برخوردار بودند که برخی از دلایل آن به گفته مردم روستا، افزایش میزان خدمات بهداشتی مانند جمع آوری زباله، خدمات مامایی و افزایش خدماتی که خانه های بهداشت در روستا ارائه می دهند و همچنین برق رسانی به تعدادی از آبادی ها و کاهش قطعی برق در سال های اخیر نسبت به قبلاً، نصب دکل جدید رادیو و تلویزیون در روستا و دادن اعتبارات به مردم روستا برای بازسازی و ساختن خانه های مقاوم در روستا بعد از زلزله سال ۱۳۸۲ در شهرستان بم عنوان شد. ولی در این تحقیق از بعضی شاخص ها از جمله (ارائه خدمات بیمه ای، آب رسانی برای شرب، راه سازی، خدمات آموزشی، خدمات بانکی،

کاهش رفت و آمد روستاییان به شهر و ایجاد اشتغال) از دیدگاه ساکنین سطح رضایت قابل قبولی ندارند، به این معنی که میزان رضایت ساکنین از عملکرد دهیاری در این شاخص‌ها کمتر از حد متوسط بوده است که مردم دلایلی مانند مشکلات آب شرب در برخی نقاط روستا و حل نشدن مشکل قطعی آب در روستا، کیفیت پایین راه‌هایی که به برخی از سکونتگاه‌های اطراف وصل می‌شود، وجود داشتن تنها یک بانک در روستا و... را عنوان کردند.

مهدوی و نجفی کافی (۱۳۸۴) در مطالعه‌ای تحت عنوان دهیاری‌ها تجربه‌ای دیگر در مدیریت روستاهای ایران به این نتیجه رسیده‌اند که امروزه دهیاری‌ها می‌توانند نقش بسیار مهمی را در راستای توسعه روستایی به ویژه اوضاع کالبدی - فیزیکی روستا ایفا نمایند و فعالیت‌های انجام شده دهیاران گواه بر این مدعاست. اما از طرفی ضعف‌هایی، در مدیریت روستای کنونی وجود دارد که نظارت عالی استاندار، اختصاص بودجه بیشتر و برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط با شرح وظایف دهیاری و فرهنگ سازی برای مشارکت مردم می‌تواند تا حدود زیادی از میزان ضعف‌های موجود بکاهد.

سوری (۱۳۹۰) در تحقیق بررسی و تحلیل عملکرد دهیاران در توسعه روستایی مطالعه موردی: بخش کونانی شهرستان کوهستان به این نتیجه رسیده است که بین مدیریت روستایی و عملکرد دهیاری از نظر ابعاد (اقتصادی ۳/۴۸، اجتماعی ۳/۱۱ و کالبدی - زیست محیطی ۳/۵۴) رابطه معناداری وجود دارد. بنابراین دهیاری‌ها از نظر زمان شکل‌گیری خود تا کنون نقش موثری در توسعه روستاهای مورد مطالعه ایفا کرده‌اند. بر اساس نتایج حاصله از پژوهش، مهمترین مشکل دهیاری در فرایند توسعه روستایی، کمبود منابع مالی و اعتبار برای توسعه بیشتر روستا است که علاوه بر کمک دولت، دهیاری‌ها نیز با مشارکت مردم باید رهیایی برای تامین مالی اتخاذ کنند.

- فلاح خوش خلق، (۱۳۹۰) در تحقیق خود به عنوان بررسی نقش دهیاران در توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای شهرستان تالش نتیجه گرفت که که برخلاف پیش‌بینی‌های اولیه، متغیرهای نوع همکاری و سابقه مدیریت روستایی که در ابتدا تصور می‌شد باید نقش مهمی را در تبیین میزان فعالیت دهیاران داشته باشند، رابطه‌ای با آن ندارند. در صورتی که متغیرهای میزان تحصیلات و آگاهی از وظایف، رابطه مثبتی با متغیر میزان فعالیت دارند. در تحلیل رگرسیون چند متغیره خطی، پس از وارد کردن این دو متغیر به روش گام به گام به مدل رگرسیونی، در نهایت، تنها متغیر میزان تحصیلات در مدل باقی ماند که ۸ درصد از میزان فعالیت دهیاران در زمینه توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاها را تعیین می‌کند. همچنین نتایج نشان می‌دهد میزان برخورداری روستاهای شهرستان تالش از امکانات اجتماعی و فرهنگی در سطح پایینی می‌باشد و بسیاری از آنها فاقد اکثر این امکانات هستند. لذا این روستاها به لحاظ توسعه اجتماعی و فرهنگی، در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برند. در ادامه، نتایج احتمالی این موضوعات به بحث گذاشته شده و پیشنهاداتی نیز برای تحقیقات آتی ارائه شده است.

- Wenchang (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای با عنوان مدیریت روستایی، رهیافتی برای مناطق روستایی ثبت، به این نتیجه می‌رسد که مدیریت روستایی زمانی در نواحی روستایی جایگاه خود را پیدامی‌کند که با فرهنگ روستایی، منابع، روستایی، اکولوژی روستایی، تولیدات روستایی، کاهش فقر روستایی و بهبود زندگی روستایی در تعامل عملکردی باشد.

- نعمتی (۱۳۸۴) در مطالعه‌ای با عنوان ارزیابی وضعیت و نقش کارکردی دهیاری‌ها در روستاهای کوچک به این نتیجه رسیده که موفقیت دهیاری‌ها تا حدود زیادی به وجود و عدم وجود پیش‌زمینه‌ها و ساختارهای مناسب اداری و تشکیلاتی دارد و بین پیش‌زمینه‌ها و حمایت‌های دولتی و موفقیت دهیاری‌ها رابطه معنا داری وجود دارد. بنابراین اعطای کمک‌های دولتی و ارائه خدمات و حمایت‌های اداری و مالی می‌تواند ضامن بقا و ادامه حیات دهیاری‌ها باشد.

کلیات

تعریف مدیریت

در منابع علمی، تعاریف متعددی از مدیریت ارائه شده است. عده ای مدیریت را هنر انجام امور به وسیله دیگران توصیف کرده و بر نقش دیگران و قبول هدف از سوی آنان تأکید داشته اند. گروهی مدیریت را علم هماهنگی کوشش های اعضای سازمان و استفاده از منابع برای نیل به اهداف معین توصیف کرده اند (الوانی، ۱۳۷۷). مدیریت فرایند به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه ریزی سازماندهی بسیج منابع وامکانها هدایت و کنترل است که برای دستیابی به اهداف سازمانی و بر اساس نظام ارزشی مورد قبول صورت می گیرد. انسانها درباره مدیریت چقدر میدانند؟ دانش مدیریت تا چه حد علمی است و آیا مدیریت علم است یا هنر؟ بخشی از مدیریت را میتوان از طریق مدیریت آموزش فرا گرفت و بخشی دیگر را ضمن کار باید آموخت در واقع بخشی را که با آموزش فرا گرفته می شود علم مدیریت است. و بخشی را که موجب به کار بستن اندوختها در شرایط گوناگون می شود هنر مدیریت می نامند. "به عبارتی دیگر سخن علم دانستن است و هنر توانستن" رضائیان، (۱۳۸۲). این تعاریف دارای پنج نکته اساسی می باشد که زیربنای مفاهیم کلی مدیریت در حوزه نظریه پردازی و کاربردی به شمار می روند (رضائیان، ۱۳۸۲).

تعریف مدیریت روستایی

با عنایت به تعریف مدیریت به صورت عام می توان مدیریت روستایی را برنامه ریزی برای روستا، سازمان دهی اقدام توسعه ای و هماهنگی و نظارت بر اقدامات انجام شده دانست (دریان آستانه، ۱۳۸۴). به عبارت دیگر مدیریت روستایی علم "تلفیق و تنظیم عوامل مختلف طبیعی، انسانی، اقتصادی، و... در جامعه روستایی" است (طالب، ۱۳۷۵). در نتیجه، براساس تعریف توسعه روستایی نیز می توان گفت که مدیریت روستایی در واقع فرآیند سازمان دهی و هدایت جامعه روستایی از طریق شکل دهی سازمان ها و نهادهای دست اندرکار در اداره مناطق روستایی است. به بیان دیگر مدیریت روستایی عبارتست از مدیریت منطقی منابع انسانی و طبیعی در محیط های روستایی برای نیل به هدف پایداری اجتماعات محلی و زیست محیطی بر اساس فرایندهای علمی و مدیریتی. تعریف ذکر شده در برگزیده فاکتورهای زیر است:

- ۱) تأکید بر منابع انسانی به عنوان مهم ترین فاکتور مدیریت و توسعه روستایی که در خود آموزش جوامع محلی، استفاده بهینه از استعدادها و دانش بومی را مستتر دارد؛
- ۲) استفاده منطقی و پایدار از منابع در دسترس جوامع محلی که در آن نکات توسعه پایدار به نحو احسن رعایت گردد؛
- ۳) استفاده از اصول علمی نوین مدیریتی و به نحوی ترکیب آن با دانش بومی و تجربیات سنتی مدیریت روستایی که سازگارتر با جوامع محلی و شرایط زیست محیطی باشد.

برخی معتقدند اصل در مدیریت مستقل ایجاد ارتباط و تناسب بین یک سری اصول، نظریه و یا تکنیک های مرتبط با شرایط بومی و فرهنگی خاص است تا بتوان در نزدیکترین فواصل ممکنه، نیاز واقعی یک جامعه را جوابگو بود (کیا، ۱۳۷۷، ۶۴).

بنابراین، در الگوی جدید برنامه ریزی و مدیریت روستا تأکید بر رهیافت مشارکتی با حرکتی دوسویه است که عاملی مؤثر در افزایش توان اجتماعات برای پاسخ گویی به نیازهای مردم روستایی در جریان توسعه به شمار می رود. در مجموع مدیریت روستایی در خدمت توسعه پایدار روستایی و به دنبال تحقق توسعه ملی است (رکن الدیت افتخاری و همکاران، ۱۳۸۶).

تعریف مدیریت نوین روستایی

مدیریت روستایی از ارکان اصلی و جدا نشدنی توسعه روستایی می باشد زیرا در نبود مدیریت سازماندهی شده در نواحی روستایی برنامه های توسعه نیز با مشکلات بی شماری مواجه خواهد شد و از طرفی مقوله مدیریت روستایی تاکنون کمتر مورد بحث بوده است. بنابراین لزوم توجه به مدیریت روستایی با توجه به تنوری های مدیریتی نوین برای نواحی روستایی ایران که از فقدان مدیریتی واحد رنج می برند، ضرورت می

باشد. نبود مدیریت سازماندهی شده توسعه روستایی از گذشته تا حال، و لزوم پرداختن به مقوله مدیریت نوین و علمی محسوس می باشد. ساختار کنونی مدیریت روستایی نیز به رغم برخورداری از انتظام بیشتر نسبت به گذشته، باز هم دچار خلاء تئوریک است و با اینکه به نوعی از تجربیات گذشته سود برده، لیکن همچنان مبتنی بر آزمون و خطا می باشد.

مدیریت جدید روستایی، بر ظرفیت های جوامع محلی، با اداره دقیق مکان و بهره برداری از منابع آن متکی است. در مقطع کنونی با جهانی شدن ارتباطات و تمرکز سرمایه ها، کارکرد دقیق توسعه روستایی و محلی، مبارزه در مقابل احساسات نومیدی و فرد-گرایی است. مجموعه مدیریت باید با ارائه راهکار های مفید و ابتکار در عمل برای سازندگی سرزمین تلاش کند. مدیریت محلی باید درک توسعه محلی، بروز ابتکارها، جمع گرایی و مشارکت در امور را آموزش دهد. یک مدیریت محلی کارآ، فکر کردن در محیط را می پروراند و عامل تحلیل مشکلات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی فضا های روستایی می شود. مدیریت جدید روستایی افزون بر ایجاد توسعه محلی عمل کردن را می آموزد و تمامی این موارد با با توانمندی های جمعی میسر می گردد. مدیریت همراه با استفاده از روش های علمی و صلاحیت دار در تطابق با محیط زیست اقتصادی، به طور مستمر در تغییر و نوآوری است. این روش مدیریتی مدام در جستجوی کسب قدرت و جایگاه برای جوامع محلی است تا یک نظم اجتماعی جدید را برای روستا-ها ایجاد نماید و تقسیم بسیار عادلانه قدرت و منافع توسعه در محل فراهم گردد. در چنین مدیریتی استثنا طلبی پذیرفته نمی شود زیرا مدیریت دارای یک مفهوم سازندگی است. بنابراین در برنامه ریزی های توسعه روستایی باید به مدیریت نوین روستایی برای نوسازی روستایی توجه داشت زیرا از این طریق می توان شناخت لازم برای برنامه ریزی توسعه و اجرای آن در محیط روستا را عملی کرد.

مدیریت روستایی از ارکان اصلی و جدانشدنی توسعه روستایی می باشد زیرا در نبود مدیریت سازماندهی شده در نواحی روستایی برنامه های توسعه نیز با مشکلات بی شماری مواجه خواهد شد. در حال حاضر مدیریت روستایی در ایران با مسایل و مشکلاتی مواجه است که نیازمند توجه از سوی مسئولین و سیاستگذاران می باشد. این چالش ها را می توان در مواردی مانند عدم تبیین مبانی تئوریک، فقدان مدیریت واحد روستایی، نبود منابع مالی پایدار، کم رنگ بودن مشارکت مردم محلی، وضعیت آموزش نیروی انسانی، دسترسی به تجهیزات، ابزارها و تأسیسات جستجو نمود. بنابراین لزوم توجه به مدیریت روستایی با توجه به تئوری های مدیریتی نوین برای نواحی روستایی ایران که از فقدان مدیریتی واحد رنج می برند، ضرورت می یابد (بدری، ۱۳۹۰). موضوع اندیشه اداری و دانش مدیریت و به خصوص هدایت و رهبری، موضوعی است که همراه با زندگی اجتماعی انسان و حتی قبل از آن مطرح بوده است (حقیقی و همکاران، ۱۳۷۸). و باید توجه داشت که شیوه رهبری و مدیریت در هر تمدنی بستگی به ساخت فرهنگی آن تمدن دارد (رضاییان، ۱۳۸۰). بنابراین بدیهی است مدیریت یک پدیده نو و تازه نیست و تاریخ آن به صدر تاریخ اجتماعی بشر یعنی زمانی که بشر از زندگی انفرادی به زندگی اجتماعی قدم گذاشت، مرتبط می گردد و به تدریج که از زندگی خانوادگی به زندگی قومی و قبیله ای، و سپس، به زندگی مقدماتی کشاورزی و پس از آن، به زندگی مدرن صنعتی و سرانجام به زندگی بسیار پیچیده عصر حاضر قدم می گذارد (کیا، ۱۳۷۷). بنابراین مدیریت روستایی نیز همزمان با پیدایش اولین روستاها آغاز شده است و در طول تاریخ با توجه به مقتضیات اقتصادی، اجتماعی، محیطی، زمانی و مکانی از مکانی دیگر متفاوت بوده است. در این مقاله با تبیین مدیریت کنونی کشور و ارائه نظریات مدیریتی سعی در یافتن نظریه متناسب با مدیریت روستایی کنونی کشور گردیده است تا با داشتن چنین نظریه ای در داشتن مدیریت علمی و متناسب با جامعه امری مفید صورت گرفته باشد.

از اینرو در نوشتار حاضر سعی می شود ضمن ارائه دیدی کلی از مدیریت روستایی کنونی کشور، به بررسی تطبیق آن با تئوری های مدیریتی پرداخته شود.

تعریف توسعه

توسعه دارای تعاریف زیادی است ولی در یک معنای کلی، آن عبارت است از کلیه کنش هایی که به منظور سوق دادن جامعه ای بسوی تحقق مجموعه ای منظم از شرایط زندگی فردی و جمعی صورت می گیرد که در ارتباط با بعضی ارزشهای مطلوب تشخیص داده شده است. توسعه در حقیقت به مثابه کوششی است به منظور نیل به تعادلی که تاکنون تحقق نیافته و یا راه حلی است در جهت رفع فشارها و مشکلاتی که پیوسته بین بخشهای مختلف زندگی اجتماعی و انسانی وجود داشته و تجدید حیات می یابد (روشه، ۱۳۸۱). معنای توسعه، تلاش برای ایجاد تعادل در بخش هایی از زندگی می باشد که هنوز در آن ها موازنه ای ایجاد نشده است (بحرینی، ۱۳۷۳). برکفلید در تعریف توسعه می گوید: توسعه بر حسب پیشرفت به سوی اهداف رفاهی، نظیر کاهش بیکاری، فقر و نابرابری تعریف می شود. در تعریف توسعه باید نکاتی مد نظر قرار گیرد که مهمترین آنها عبارتند از (ازکیا، ۱۳۸۱):

- توسعه را مقوله ارزشی تلقی نمود.

- آن را جریانی پیچیده و چند بعدی دانست.

- به ارتباط و نزدیکی آن با مفهوم بهبود توجه داشت.

تعریف توسعه روستایی

در واقع هدف کلی توسعه روستایی، ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان و رفع فقر، با تقویت زیر ساخت های مناسب تولید و تنوع بخشی و گسترش فعالیت های مکمل بویژه صنایع تبدیلی و کوچک و خدمات نوین، با تاکید بر اصلاح نظام قیمت گذاری محصولات است که در این راستا ضروری است تا به امنیت غذایی، اشتغال زایی روستایی (ایجاد صنایع روستایی، گسترش بازارهای محلی، توجه به صنایع دستی و توسعه و فروش تولیدات خانگی) توجه شود و نباید فراموش کنیم که در فرآیند توسعه روستایی باید اهداف توسعه پایدار مورد توجه قرار گیرد (محمودیان، ۱۳۹۰).

با بررسی کلی تعاریف توسعه روستایی از دیدگاه صاحب نظران مختلف، می توان به نکات کلیدی زیر اشاره کرد که نگرش جدید در توسعه روستایی از جمله مدیریت توسعه روستایی می دهند:

- جامعیت فرآیند توسعه روستایی (اقتصادی، اجتماعی، بوم شناختی) (Attfield and Barry, 1992).

- مردم گرایی، مشارکت و درونزایی (Umana, 2002)

- آزادی انتخاب و برابری در دسترسی به فرصت ها (Dobie, 2004).

- رسیدن به هدف نهایی انسان یعنی رضایت از زندگی (ESCAP, 1996).

- توانمندسازی، ایجاد ظرفیت های جدید، احترام به اطلاعات و دانش بومی، افزایش آگاهی و اطلاعات ها (زاهدی مازندرانی، ۱۳۸۴).

- ایجاد تغییرات آرام در دیدگاه ها، ارزش ها، شیوه مصرف و ... با شیوه ای مدیریتی و اداری (Umana, 2002).

- ایجاد ارتباط و پیوند کارآمد درون گروهی بین کنش گران توسعه و مردم محلی (World Bank, 2001).

- به مخاطره نینداختن کیفیت محیط زیست (Overton, 1993).

اهداف توسعه روستایی

به یک تعبیر اهداف توسعه روستایی بستگی به تعریف توسعه روستایی دارد. اما چنانچه هدف اقتصادی را در نظر بگیریم، باید نقش دولت را تنها به عملیات عمرانی و سرمایه گذاری های زیربنایی (نظیر تسطیح اراضی، زهکشی، کانال کشی، نمک زدایی، دفع آفات، تهیه کود شیمیایی و بذر اصلاح شده و ایجاد دامداری مطلوب) محدود کرد و دخالت دولت را در امور زیربنایی جایز شمرد. برخی از صاحب نظران هدف توسعه روستایی را فراتر از جنبه های اقتصادی می بینند. به نظر آن ها با آنکه هدف عمده توسعه روستایی فقرزدایی و به عبارت صحیح تر کاستن

شدت و ضریب فقر است، و در سطح مراجع بین المللی از «کاهش فقر» و «گسترش اشتغال» صحبت می شود، لکن باید به ارتقای «شان انسانی» توجه نشان داد. این شأن جنبه اقتصادی ندارد و به جای بالا بردن سطح معیارهای زندگی نظیر اشتغال، افزایش کیفیت زندگی مد نظر می باشد. برای رسیدن به این مقصود باید هدف توسعه روستایی را، افزایش سطح معلومات و مهارت های اعضای جامعه روستایی قرار داد. شایان ذکر است که بانک جهانی نیز بر اهداف توسعه روستایی تأکید دارد و آن را شامل بهبود بازدهی و افزایش اشتغال و بالا بردن درآمد روستاییان و همچنین تأمین حداقل قابل قبول سطح تغذیه، مسکن، آموزش و پرورش و بهداشت می داند (بمانیان، ۱۳۹۰).

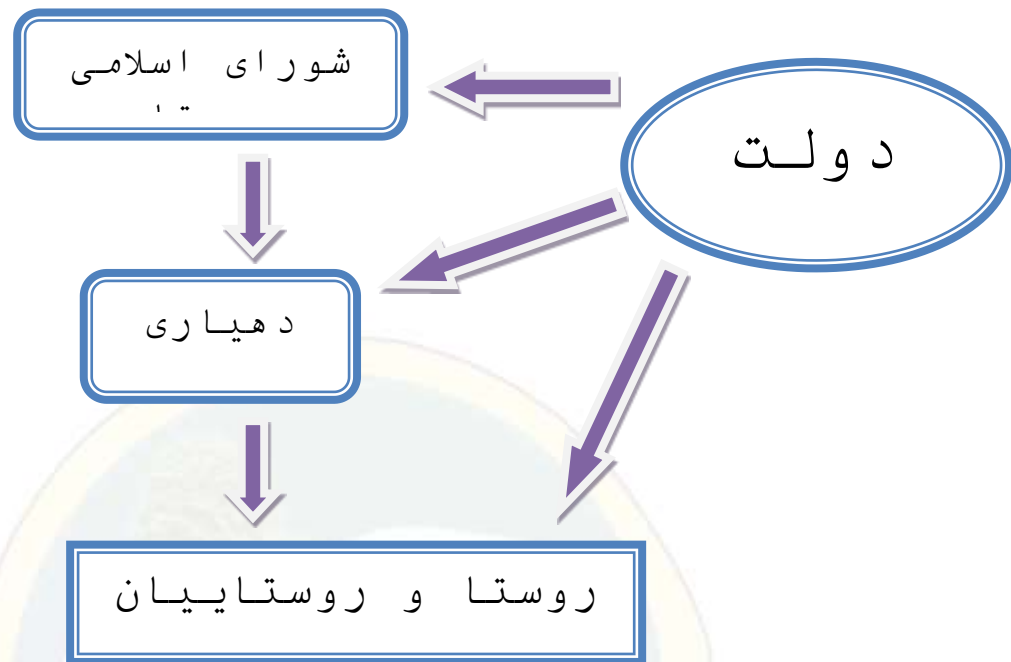
آخرین قانون در زمینه ی مدیریت روستایی در ایران تحت عنوان قانون «تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشوری و انتخاب شهرداران» در سال ۱۳۷۵ به تصویب رسید. بر اساس این قانون، مدیریت روستاها هم چنان بر عهده ی شوراهای اسلامی روستایی است. این شوراها در روستاهای تا ۱۵۰۰ نفر جمعیت ۳ نفر و در روستاهای با بیش از ۱۵۰۰ نفر جمعیت ۵ نفر عضو دارد (کلانتری، ۱۳۸۴).

فلسفه تشکیل دهیارها

بررسی تحولات روستایی پیش از مشروطیت نشان می دهد تا هنگام پیدایش نخستین نشانه های دولت مدرن در ایران و تأسیس نهاد قانون گذاری، تحولات روستاهای ایران، متأثر از وضعیت اداره کشور و متکی بر قوانین عرفی ناشی از شرایط فرهنگی، دینی، سیاسی و اجتماعی بود. روابط و تحولات در محیط روستاها و روابط بین روستاها با یکدیگر و یا با برنامه نواحی شهری، برپایه خواست و نیاز مالک نظم می یافت و به جز موارد خاص عملاً یا اراده خاصی برای بهبود وضعیت روستاییان از طریق حکومت مرکزی وجود نداشت (عمادی و دربارن آستانه، ۱۳۸۳، ۴). در این دوران مدیریت روستایی به شیوه ها و شکلهای سنتی امور عمومی ده خود را اداره می کرد. در این میان نقش کدخدا تعیین کننده بود زیرا وی فردی بود که از یک سو به رعیت ها تعلق داشت و از سوی دیگر انتصاب او را به این سمت را مالکان انجام می دادند. او نقش واسطه و نیز اداره امور جماعت را بر عهده داشت تا به گونه ای کدخدانمانه و در حد توش و توان رعیت کار بهره کشی از رعایا را سامان دهد (احتشامی، ۱۳۸۴). اما به تدریج با شکل گیری انجمن عمران ده در سال ۱۳۳۴ و انجمن ده در سال ۱۳۳۵، مدیریت روستایی وارد مرحله جدیدی گردید که با استفاده از کدخدا به عنوان بازوی اجرایی به اعمال سیاست های توسعه روستایی می پرداختند (ودیدی، ۱۳۴۸). بعد از انقلاب اسلامی وظیفه مدیریت روستایی بر عهده شورای اسلامی روستا قرار گرفت که جایگزین انجمن ده شده بود. اما به مدت ۲۰ سال بدون بازوی اجرایی به فعالیت خود ادامه داد. با تصویب قانون تأسیس دهیاری ها در سال ۱۳۷۷، دهیاری به عنوان بازوی اجرایی شورای اسلامی روستا و نوک پیکان مدیریت قرار گرفت (بدری و موسوی، ۱۳۸۸).

فلسفه تشکیل دهیارها در روستاهای کشور پاسخگویی به چنین نیازهایی بوده است که بدون شک این نهاد در صورت موفقیت خالق انقلابی عظیم و در عمران، آبادانی و در یک کلام توسعه روستا خواهد بود (زیارتی نصر آبادی، ۱۳۸۴).

شکل ۱- چهار ضلعی ساختار مدیریت روستایی پس از انقلاب اسلامی در ایران (بدری، ۱۳۸۸)

تعریف دهیار

با تصویب مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۷۷ به وزارت کشور اجازه داده شد تا به منظور اداره با امور روستاها سازمانی به نام «دهیاری» با توجه به موقعیت محل و با درخواست اهالی و به صورت خود کفا با شخصیت حقوقی مستقل در روستاها تأسیس نماید. این سازمانها، نهادهای عمومی غیر دولتی محسوب می گردند. جدیدترین شخصیتی که در سالهای اخیر برای اولین بار در سال ۱۳۷۷ پا به عرصه مدیریت روستایی کشور نهاد، دهیار است که مسئولیت نهاد دهیاری در روستا به او سپرده می شود. دهیار به عنوان بازوی اجرایی شورای اسلامی روستا محسوب می شود و بایستی دارای خصوصیات عام و خاص و مهارت ها و توانمندی های مدیریتی برای انجام وظایف محوله به عنوان مدیر اجرایی روستا باشد. بر اساس قانون، دهیار برای مدت چهار سال توسط شورا، انتخاب و برای صدور حکم به بخشدار معرفی می شود. و انتخاب مجدد وی بلامانع است. دهیار، در روستاهای دارای جمعیت بیش از ۱۵۰۰ نفر، به صورت تمام وقت و در روستاهای دارای جمعیت کمتر از ۱۵۰۰ نفر، به صورت پاره وقت به فعالیت می پردازد. عزل دهیار باید با رأی اکثریت اعضای شورای اسلامی روستا و بر اساس آیین نامه مربوطه انجام شود. سپس مراتب عزل دهیار به بخشدار جهت صدور حکم عزل اعلام می گردد. بر اساس قانون، دهیار نمی تواند همزمان عضو شورای روستا باشد. دهیاران تمام وقت، در زمان تصدی سمت دهیاری نمی توانند به کار دولتی مشغول باشند و باید به صورت تمام وقت در سمت دهیاری اشتغال داشته باشند طبق قانون، دهیار موظف است گزارش ماهانه فعالیتهای دهیاری را برای شورا و رونوشت آن را برای بخشدار به طور مکتوب ارسال نماید. حقوق ماهیانه دهیار از محل بوجه ماده ۳۶ آیین نامه مربوط با تصویب شورا تأمین می شود. وظایف تفصیلی دهیار و دهیاری جهت اداره و حفظ توسعه پایدار روستا در فصل سوم این تحقیق به صورت مشروح آمده است.

وظایف دهیاری در اساس نامه تشکیلات و سازمان دهیاری ها

در فصل دوم قانون اساسنامه تشکیلات و سازمان دهیاریها وظائف تفصیلی دهیار آورده شده است. براساس ماده ۱۰ اساس نامه اساسنامه، تشکیلات و سازمان دهیاریها وظائف تفصیلی دهیار جهت "اداره و حفظ توسعه پایدار روستا" بر اساس قانون شوراها و با رعایت قوانین و مقررات مربوط، ۴۸ وظیفه میباشند. این وظایف در چند گروه قابل تقسیم بندی میباشند:

وظایف دهیار

- ۱- وظایفی که دهیار در در زمینه امور عمومی روستا بر عهده دارد. برخی از مصادیق این دسته از وظایف دهیار عبارتند از: بهبود وضعیت زیست محیطی روستا، مراقبت بر اجرای مقررات بهداشتی و حفظ نظافت، نظیف، نگهداری و تسطیح معابر و ....
  - ۲- وظایفی که دهیار در مقابل شورا ملزم به انجام آن است، از جمله: اجرای مصوبات شورا، کمک به شورا در خصوص بررسی و شناخت کمبود ها و نیازها، مشارکت و همکاری با شورا در اجرای طرح های عمرانی، ارسال گزارشهای درخواست شده به شورا و ....
  - ۳- وظایفی که دهیار در ارتباط با ارگانهای مرتبط با روستا بر عهده دارد، از جمله: همکاری با سازمان ثبت احوال در جهت ثبت مولید و متوفیات و تهیه آمار مربوط، همکاری با نیروی انتظامی و ارسال گزارش پیرامون وقوع جرائم، همکاری با سازمانها و نهادهای دولتی، تشریک مساعی با وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، تشریک مساعی با سازمان میراث فرهنگی و ....
  - ۴- وظایفی که دهیار در جهت عمران و آبادانی روستا بر عهده دارد (وظایف عمرانی دهیار) از جمله: تشویق و ترغیب روستائیان به توسعه صنایع دستی و ترویج و بازاریابی محصولات کشاورزی، کمک در احداث تأسیسات تولید آب، برق ....
  - ۵- سایر وظایف دهیار که شامل موارد متعدد و متنوعی میشود، از جمله: تهیه تعرفه عوارض با کمک شورا، وصول عوارض مصوب مراجع قانونی، برآورد و تنظیم و ارائه بودجه سالیانه دهیاری، اهداء و قبول اعانات و هدایا، انجام معاملات دهیاری، صدور پروانه برای ساختمانهایی که در محدوده قانونی روستا قرار دارند و ...
- لازم به ذکر است که اعم وظایف دهیار روستای مشتمل بر ۴۸ مورد می باشد که از حوصله این مقاله خارج است و جهت مطالعه کلیه این وظایف به مقاله (کدخدایی و نجف پور، ۱۳۹۴ به نقل از مجموعه قوانین و مقررات ده و دهیاری، (۱۳۸۶)) مراجعه شود.
- با توجه با این وظایفی که در قانون برای دهیاریها در نظر گرفته شده در این پژوهش به بررسی عملکرد دهیاریها از نظر مردم روستا در سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات پرداخته شده تا معلوم شود که از نظر مردم روستاها دهیاری در کدام یک از بخشهای اقتصادی موفقتر بوده اند و در چه زمینه ها ضعف دارد، همچنین معلوم شود که بیشترین فعالیت دهیاریها در چه زمینه ای متمرکز شده است. وزارت کشور (سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور) بر اساس شرح وظایف دهیاریها و با هدف ارزیابی عملکرد دهیاریها و انتخاب دهیاریهای برتر، شاخصهایی نهایی تدوین کرده است. این شاخص ها به دو دسته کلی شاخصهای عمومی و اختصاصی تقسیم می شوند که در مورد آنها توضیح میدهم.

شاخصهای عمومی: این شاخصها برای سنجش عملکرد دهیاری در راستای شرح وظایف اجتماعی- اقتصادی تعاملات اداری و نحوه مدیریت دهیار ایجاد شدهاند. این شاخص در چند شاخص کلی عملکرد، طراحی شده است که عبارتند از: مدیریت راهبردی، اداری و پرسنلی، مالی، تعاملات اجتماعی و سلامت اداری.

شاخصهای اختصاصی: این دسته از شاخص ها نیز برای ارزیابی عملکرد دهیاری در ابعاد توسعه محیطی- کالبدی در قالب چند شاخص کلی طراحی شده اند. از جمله این شاخص ها عبارتند از: هدایت و دفع آبهای سطحی، بهبود عبور و مرور روستایی، ایجاد تأسیسات حفاظتی روستا، بهبود محیط روستایی، ایجاد اماکن و فضاهای ورزشی، فرهنگی و گردشگری، ایجاد تأسیسات و تسهیلات روستایی و خدمات روستایی

(برقی و همکاران، ۱۳۹۳).

- شوراهای اسلامی روستایی - شکل گیری - وظایف

بحث شوراهای در ایران از حیث تاریخی به قبل از انقلاب اسلامی برمی گردد. در اصول ۹۰ تا ۹۳ قانون اساسی مشروطیت، موضوع شوراهای محلی و انجمن های ایالتی و ولایتی مطرح شده است. پیشینه ی قانون شوراهای یا به تعبیر آغازین خود انجمن های بلدی، به تشکیل نخستین نهاد قانون گذاری (مجلس شورای ملی) می رسد. به عبارت دیگر، یکی از نخستین قوانین مصوب شورای ملی، قانون بلدی است که در سال ۱۲۸۶ خورشیدی به تصویب رسید و به این ترتیب یکی از آرمان های بزرگ انقلاب مشروطه جامه ی عمل پوشید. مشارکت واقعی مردم در برنامه ریزی، تصمیم گیری، اجرا و ارزش یابی، از مفاهیم مهم و باارزشی است که تحقق تفکر و نظام شورایی را میسر می سازد. با پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل جهاد سازندگی و همچنین بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، روستاییان با نهادهای تازه ی انقلاب آشنا شدند. گروه های مختلف سیاسی نیز با توسل به «شورا» هر یک به نوعی درصدد بودند تا با طرح تشکیلات شورایی در روستاها، ضعف ارتباطی بین دولت و ده را که در جریان انقلاب شدیداً لطمه خورده بود، احیا کنند (طالب، ۱۳۷۶). بر اساس قانون " تشکیلات، وظایف و انتخابات شورای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران" مصوب ۱۳۷۵/۳/۱ که جایگزین قوانین قبلی شد، شوراهای اسلامی دهستان حذف و تشکیل شوراهای اسلامی به قوت خود باقی ماند و مدت اعتبار آنها ۴ سال تعیین شد. بر اساس ماده ۴ قانون مذکور تعداد اعضا شورای اسلامی در روستاهای تا ۱۵۰۰ نفر جمعیت ۳ نفر و روستاهای بیش از ۱۵۰۰ نفر جمعیت ۵ نفر در نظر گرفته شد (مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۶، ۴۲۰). در این قانون وظایف زیر بر عهده شوراهای اسلامی واگذار شد:

وظایف شورای اسلامی

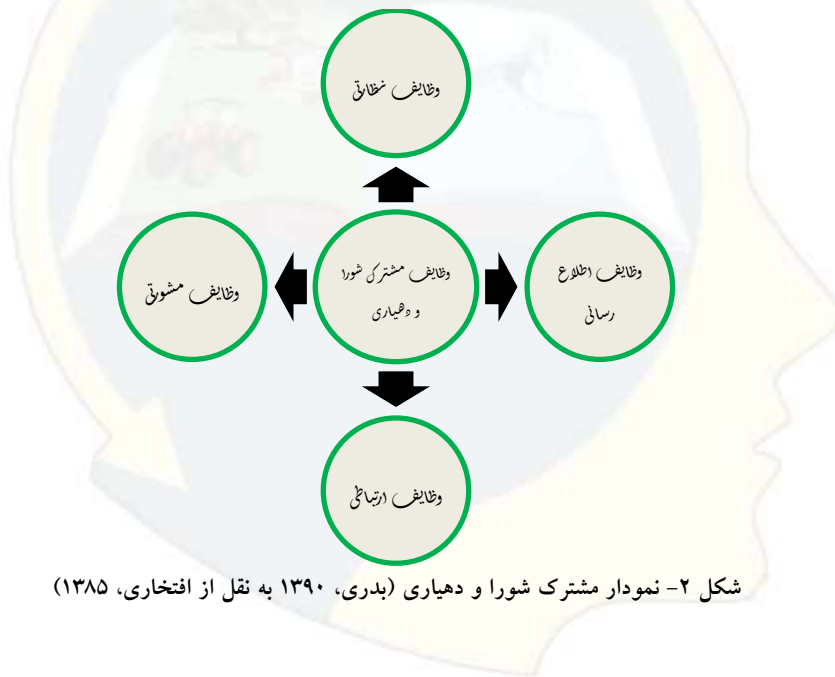
- نظارت بر حسن اجرای تصمیم های شورای اسلامی روستا
- بررسی و شناخت کمبودها و نیازها و ارائه راه حل ها به مقامات مسئول
- جلب مشارکت و خودیاری مردم و همکاری با مسئولین اجرایی
- نظارت و پی گیری اجرای طرح ها و پروژه های عمرانی اختصاص یافته به روستاها
- همکاری با مسئولان ذیربط برای احداث، اداره، نگهداری و بهره برداری از تاسیسات عمومی
- کمک و امداد در مواقع بحرانی و اضطراری مانند کمک در هنگام وقوع حوادث غیر مترقبه و نیز کمک به مستمندان
- تلاش برای رفع اختلافات افراد و محلات و حکمت میان آنها
- ایجاد زمینه مناسب جهت اجرای مقررات بهداشتی
- انتخاب فرد ذیصلاح به سمت دهیار برای مدت ۴ سال بر اساس آئین نامه مربوط و معرفی به بخشدار جهت صدور حکم (مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۶، ۴۲۰).
- اهداف شوراهای در روستا عبارتند از:
- تمرکززدایی از نظام اداری کشور؛
- مشارکت مردمی؛
- سپردن کار به مردم؛
- تسریع در انجام امور؛
- کنترل و نظارت اجتماعی؛

- رفع تبعیض؛
- تکمیل کار دستگاه های دولتی؛
- آگاه سازی مردم؛
- افزایش توان دولت و هدایت برنامه های محلی؛
- مشاوره به دولت و زیرمجموعه های دولت (موسوی کربلایی؛ ۱۳۸۵).

ارتباط متقابل شورا و دهیار

در ایران نیز پس از تحولات و چالش های فراوان در عرضه مدیریت روستایی، شورای اسلامی روستا و همیاری ها پا به عرصه مدیریت روستایی کشور نهادند. همان گونه که از نام شورا پیدا است، ایجاد تعامل و همکاری و همیاری برای تسهیل در فرایند توسعه روستایی از اهداف مهم این نهاد مردمی است. لذا توسعه پایدار روستا مستلزم ارتباط شورا به عنوان نهاد نظارتی با دهیار، به عنوان نهاد اجرایی در روستا می باشد. در واقع مشارکت، ارتباط و همکاری دو سویه و قوی میان این دو موجب تسهیل در اداره امور روستا و از طرفی تسریع در روند توسعه روستا خواهد بود.

به طور کلی می توان چها وظیفه مشترک برای شوراهای اسلامی روستا و همیاری ها بر شمرد (افتخاری، ۱۳۸۵، ۷).

شکل ۲- نمودار مشترک شورا و دهیاری (بدری، ۱۳۹۰ به نقل از افتخاری، ۱۳۸۵)

نتیجه گیری

به منظور ارزیابی نتایج و عملکرد دهیاری در توسعه نوین روستایی، می توان از میزان رضایتمندی روستاییان نسبت به عملکرد دهیاران استفاده نمود. برای اینکه دهیاران از عملکرد رضایتمندی برخوردار باشند کلیه ابعاد توسعه را از جمله بعد اقتصاد روستا، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی، عمرانی، کشاورزی، گردشگری و زیرساخت روستا و .... در روستاها برای عملیاتی نمودن، مد نظر قرار داد. که نسبت به زمان گذشته توالی مثبتی در این ابعاد صورت انجام بگیرد. بنابراین جهت دستیابی به توسعه در روستاها برنامه ریزی دقیق مورد نیاز بوده و قبل از تدوین برنامه توسعه، دهیاران بایستی درک دقیق از موقعیت جغرافیایی روستا و نگرش جامعه شناسی روستایی و مردم

شناسی روستایی داشته باشند. و کلیه این ابعاد را از زوایای مختلف نگاه کرده و بعدا نسبت به تدوین برنامه توسعه روستا اقدام نمایند. این برنامه جامع توسعه روستا باید طوری برنامه ریزی شود که منافع اکثریت روستائیان به ویژه اقشار آسیب پذیر را در برنامه توسعه مورد توجه قرار دهد. همچنین دهیاران بایستی در تدوین برنامه توسعه میزان منابع و هزینه ها را مورد توجه و کنکاش قرار دهند تا میانه راه با مشکل برخورد نکنند و و برنامه توسعه نیمه کاره رها نشود. و این برنامه بایستی پایدار، رضایت مندی روستائیان، بهبود شرایط و کیفیت زندگی روستائیان و هزینه ها را مد نظر قرار دهند.

پیشنهادات:

برای استمرار و پایداری توسعه در روستا باید از پشتیبانی مردم برخوردار باشد، بنابراین دهیاران بایستی طوری عمل نمایند تا از رضایتمندی و پشتیبانی قوی از طرف مردم، سازمانها و ارگانهای دولتی برخوردار باشند. و میزان هزینه و سرمایه ها را کامل و و شفاف در اختیار بزرگان روستا که معتمد روستائیان هستند نیز قرار دهند. که جهت دستیابی به این امر بایستی از:

- متخصصین واقعی در امر مدیریت روستا استفاده شود.
- ارتباط نزدیک بین مسئولین و طراحان دهیاری ها با مناطق روستا
- استفاده از تجربیات بزرگان و ریش سفیدان روستا در زمینه مدیریت روستایی
- تقسیم وظایف دهیاران به ابعاد مختلف برای خلاصه کردن و فهم بهتر وظایف
- گذاشتن دوره های آموزشی برای دهیاران جهت آشنایی با وظایف خود و اداره روستا
- استخدام دهیاران تحصیل کرده و با تجربه
- برآورده نمودن حدودی از نیازهای مالی دهیاران یا افزایش حقوق آنها

منابع و ماخذ

- احتشامی، اطف الله، (۱۳۸۴). نقش کلانتران و کدخدایان در مدیریت شهر و روستا از دوره صفویه تا انقلاب اسلامی، نشر مهر قائم (عج).
- الوانی، مهدی (۱۳۷۷). مدیریت عمومی. تهران: نشر نی.
- ازکیا، مصطفی؛ ۱۳۸۱. جامعه شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستائی ایران. چاپ چهارم، انتشارات اطلاعات، تهران، ۱۲۵ ص.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۳). توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، انتشارات نی. تهران.
- افتخاری رکن الدین عبدالرضا، سبحانی قیداری حمدالله، و عینالی جمشید. ۱۳۸۶. نگرشی نو به به مدیریت روستایی با تأکید بر نهادهای تأثیرگذار. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲. ۳۱-۱.
- افتخاری رکن الدین، عبدالرضا، (۱۳۸۵). جایگاه روستا در برنامه ریزی کلان. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- بمانیان، محمدرضا؛ ۱۳۹۰. مدیریت روستایی. سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور. دفتر امور روستایی استانداردی بوشهر.
- برفی، حمید، قنبری، یوسف، و افشاری پور، علی (۱۳۹۳). ارزیابی عملکرد دهیاری هادر توسعه اقتصاد نواحی روستایی از دیدگاه ساکنین، (مطالعه موردی: دهیاری دهبکری شهرستان بم). فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه ریزی فضایی (جغرافیا). ۴(۴). ۸۷-۱۰۴.

- بدری، سید علی، و موسوی، سید عارف. ۱۳۸۸. مدیریت نوین روستایی در جستجوی راه کاری مناسب برای توسعه ی دهیاری ها. ص ۱۹۳.
- بحرینی، م.م؛ ۱۳۷۳. نقش تکنولوژی آموزشی در توسعه کشاورزی. مجموعه مقالات هفتمین سمینار علمی و ترویجی کشاورزی کشور. ص: ۱۹۳-۱۷۳.
- حقیقی، محمدعلی، (۱۳۷۸) تئوری های مدیریت، اصول، مبانی، فرآیند، نشر نقش مهر.
- حیدری، حسن، (۱۳۸۸). چالش های مدیریت روستایی با تاکید بر عملکرد شوراهای اسلامی (مطالعه موردی: شهرستان دیزه)، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه زنجان.
- دیاس، هیران دی . و ویکرامانایاک، بی. دلیو. ای. (۱۳۶۸). درسنامه برنامه ریزی توسعه روستایی. : ناصر فرید . تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- رضاییان، علی، (۱۳۸۰) اصول مدیریت، انتشارات سمت.
- رضاییان، علی. (۱۳۸۲). مبانی سازمان مدیریت. تهران. انتشارات سمت. چاپ پنجم. صص. ۵۰۰.
- روشه، گی؛ ۱۳۸۱، *تغییرات اجتماعی*، ترجمه: منصور وثوقی، تهران: نشر نی.
- زاهدی مازندرانی، محمد جواد (۱۳۸۴). توان پس انداز خانوارهای روستایی و آثار آن بر مشارکت روستاییان در فرایند توسعه. اقتصاد کشاورزی و توسعه. سال سیزدهم، شماره ۴۹. بهار
- زیارتی نصرآبادی، اسماعیل، (۱۳۸۴). ماهنامه دهیارها، سال سوم، شماره ۱۸.
- سوری، فرشاد. (۱۳۹۰). در تحقیق بررسی و تحلیل عملکرد دهیاران در توسعه روستایی مطالعه موردی: بخش کونانی شهرستان کوهدشت. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم و جغرافیایی و برنامه ریزی - گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی-دانشگاه اصفهان.
- طالب، مهدی. ۱۳۷۶. مدیریت روستایی در ایران. چاپ چهارم، تهران: دانشگاه تهران.
- عمادی، حسین و دربان آستانه، علیرضا، (۱۳۸۳). «ترسیم خطوط کلی و تعیین شاخص های توسعه پایدار روستایی در مناطق روستایی و عشایری کشور»، تهران: شورای پژوهش های علمی کشور.
- فلاح خوش خلق، سهراب. (۱۳۹۰). بررسی نقش دهیاران در توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای شهرستان تالش. پایان نامه کارشناسی ارشد. گروه علوم انسانی. دانشگاه پیام نور . واحد پرند.
- کیا، منوچهر، (۱۳۷۷)، تئوری های مدیریت و مدل های سازمان، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- کدخدایی، مصطفی، و نجف پور، مجید.. ۱۳۹۴. بررسی نقش دهیاری ها در فرآیند توسعه روستایی. سومین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پایدار. همدان.
- کلاتری، خلیل. ۱۳۸۴. پردازش داده ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی. تهران . شریف.
- محمودیان، یعقوب؛ ۱۳۹۰. الگوی توسعه یافتگی مناطق روستایی (مطالعه موردی: مناطق روستایی استان همدان). مجموعه مقالات دومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، همدان: دانشگاه بوعلی سینا.
- مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۸۶) مجموعه قوانین و مقررات کشور، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.

- مهدوی، مسعود و علی اکبر نجفی کانی، (۱۳۸۴)، دهیاری‌ها تجربه‌ای دیگر در مدیریت روستاهای ایران، پژوهش‌های جغرافیایی شماره ۵۳، صص ۲۱-۳۹.
- موسوی کربلایی، سید محمد. (۱۳۸۵). «شورا و مشارکت: شوراهاى اسلامى، تحقق آرمان جمهورى اسلامى». ماهنامه شهرداری ها. سال ۶. شماره ۷۴.
- مجموعه قوانین و مقررات ده و دهیاری (۱۳۸۶): تهران، مجموعه قوانین و مقررات ده و دهیاری.
- نعمتی، مرتضی، (۱۳۸۴). شورا- دهیاری، راهبردی اصلاح طلبانه، ماهنامه دهیاری‌ها، شماره، ۱۴، ۱۶-۱۴.
- ودیعی، کاظم، (۱۳۴۸). مقدمه ای بر روستاشناسی ایران، نشر دهخدا.
- Attfeld, R. and Barry, W. (1992), International Justice And The Third World. London: Routledge.
- Dobie, P. (2004), "Models for national strategies: building capacity for sustainable development". Development Policy Journal. Vol. 1, Special Issue: Capacity for Sustainable Development.
- ESCAP (1996), Showing the Way: Methodologies for Successful Rural Poverty Alleviation Projects. Bangkok.
- Overton, J. (1999), Strategies for Sustainable Development: Experiences from the Pacific. London: Zed Books.
- Umana, A. (2002), "Generating capacity for sustainable development: lessons and challenges, choices". June 2002. Environmentally Sustainable Development Group Leader, UNDP. Available on : www.undp.org.
- Wang Wenchang, (2008), Rural management, The Way Out for Tibetan Rural Areas, China tibetology Number (1) : 1-94.
- World Bank (2001), "Reaching the rural poor: the rural development strategy of the World Bank". Available on: www.worldbank.org.